

ספרים

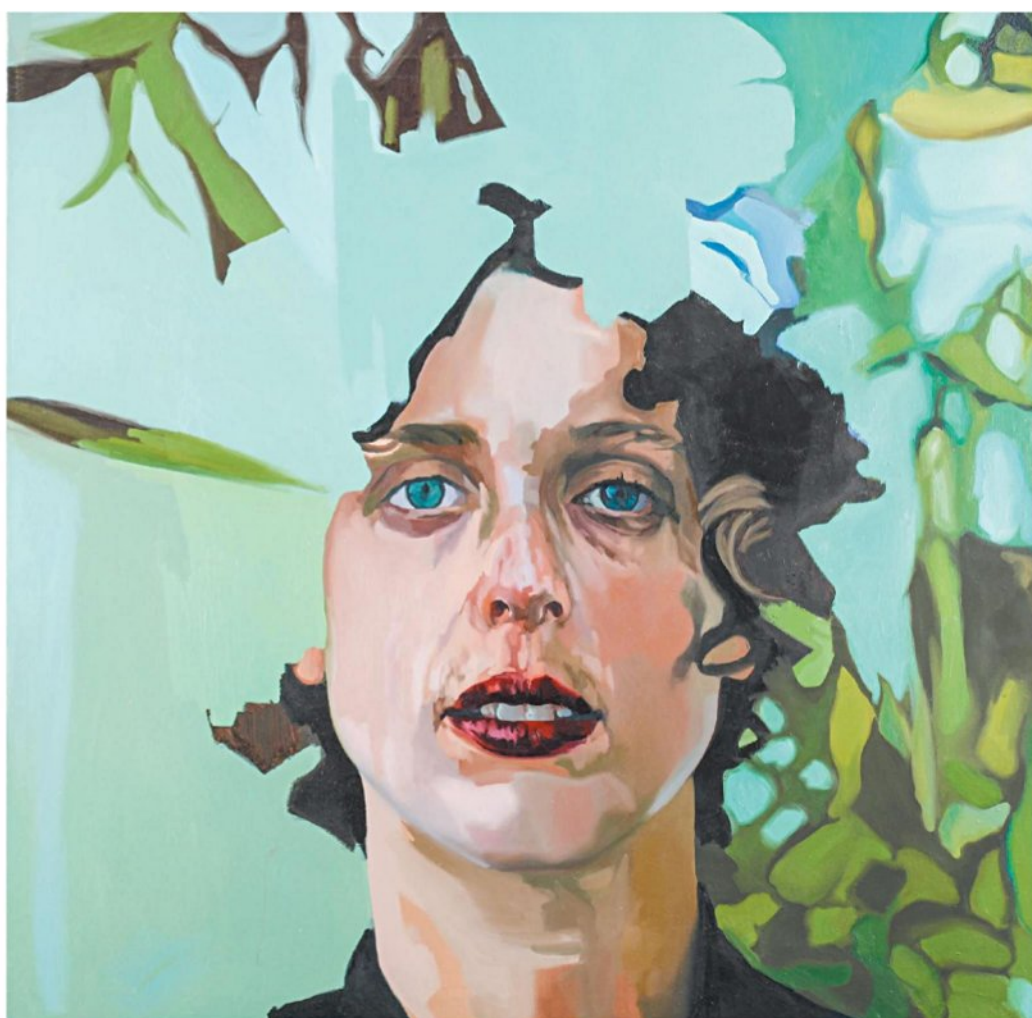
חבצלת פרבר 26

בעקבותיה

עשר שנים מחייה הקדישה
יעל נאמן לאישה שלא הכירה.
התוצאה מספרת גם עליה
כעוזבת קיבוץ ובת "הדור השני"

זיכרון לאישה שמחקה את עקבותיה

בספר יוצא דופן מתחקה הסופרת אחרי דמותה של אישה שחיה בתל אביב, מוקפת חברים ידועים אך אנונימית וחיידתית. ביוגרפיה שבמקביל פורשת את נפשה של המחברת

ניסיון לבנות דיוקן שמבוסס על זיכרונות עבר. "פני אביטל", מאיה ישראל, שמן על בד, 2008

מוצג בתערוכה "ריאה ירוקה" בגלריה ביתא בירושלים. אוצרת: אביטל נאור וכסלר. צילום: יעקב ישראל

עשר שנים מחייה הקדישה הסופרת יעל נאמן לאישה שלא הכירה, שראתה בחטף בחדר המדרגות ונמשכה אל תולדות חייה לאחר מותה. "אישה מסקרנת וחיידתית, שלא השאירה אחריה משפחה, יצירה או רכוש". אישה שאהבה את המילים, אהבה את הכתיבה. שנהגה לכתוב הערות שוליים בספרים שקראה ולמחוק אותן אחר כך בטיפקס משני צידי הדף כדי שלא יוכלו לקרוא מה שכתבה אפילו בשיקוף מול האור. שקרעה לגזרים את ניירותיה ותרמה את גופתה למדע, לא רצתה לווייה, הספרים או קבר מסודר.

מאחר שלא הותירה עקבות ישירים, ראינה נאמן קרובי משפחה של האישה ואת חבריה: בני גילה מהשכונה בחולון, חברים מבית הספר היסודי, מהתיכון והאוניברסיטה; אנשים שעברו איתה בהוצאות ספרים ובעיתונות או שטיפלו ודאגו לה בתקופות שונות: כשניסתה להתאבד, כשאושפזה, כשחלתה בסרטן שממנו מתה בשנת 2002, בגיל חמישים ושש.

את הראיונות ערכה נאמן בספר לפי הכרונולוגיה של התוכן, וכך יצרה דיוקן "אמיתי-לכאורה", "עובדתי", של פזית פיין. זהו דיוקן שמבוסס על זיכרונות עבר של אנשים שהכירו אותה, אבל רק "מבחוץ", על פי התנהגותה ושיחותיהם איתה. ומאחר שפזית חשפה לפני המקורבים אליה רק מידע סלקטיבי ולא את הדברים החשובים – למשל את אשפוזיה בגלל מחלת הנפש – ומאחר שלא הותירה יומנים, מכתבים, יצירות כתובות, נותרה "אישה חיידתית", שההיכרות איתה הייתה מוגבלת, וכך גם דיוקנה בספר. החידה אינה מתפוגגת עם הקריאה ואין עליה תשובה.

אך אולי דווקא משום שהקריאה מותירה יותר שאלות מתשובות, ומשום שאנחנו נסחפים אחר תהליך המעקב והתחקיר, ואחר המאמץ לאיתור המידע ויכולותיה המפעיימות של נאמן לדובב את העדים; ועוד יותר, משום שהקריאה ברצף העדויות מעוררת סקרנות ומתח שמא העדות הבאה, או זו שאחריה, תבהיר לנו

סוף-סוף מי הרמות הזאת ומה בדיוק קרה – נוצר מסמך ביוגרפי מרתק, אם כי מוגבל.

עוזבי הקיבוץ

מפתח שמות המרואיינים מייצג את המי ומי בכרנזה התל אביבית: שרה ברייטברג-סמל; עליזה אולמרט ושתי בנותיה, שאחת מהן, דנה, היא עורכת הספר הנוכחי; עו"ד אביגדור פלדמן ועוד. עם רובם נוצר הקשר בילדות – בבית הספר היסודי והתיכון, בשכונה או בקשרי המשפחה, ולרוב נמשך לאורך עשרות שנים, עד סוף חייה. מה סוד השתמרותם של קשרים אלה? מה היה כוחה של פזית, שמגנט אליה את החברים מעבר לשנים, ניתוקים, מריבות ועלבונות? גם לכך אין תשובה וגם השאלה הזאת מוסיפה למתח ולרצון שלנו, הקוראים, לפענח את הסוד.

החברים ומעמדם במקור חיי התרבות, הספרות והתקשורת העניקו לפזית גם את הפרנסות המתחלפות תדיר שלה. בזכותם היו לה עבודות תרגום, שכתוב ועריכה – עבודות שהצטיינה בהן וזכתה לשבחים, אך נקטעו שוב ושוב בגלל אשפוזים. ולמרות שפזית ניסתה תמיד להסתגל, להעלים את עקבותיה ואת עצמך מעצמך החברים תמך ועוד והיה נאמן לה עד מותה וגם אחריה: החברות והחברות

שלהן דאגו אפילו לאוכל בתקופות השפל, כשלא יצאה מהבית או מהמיטה. נאמן אינה משיבה לשאלה מה היה סוד כוחה וקסמה, היא רבקה בעדויות שאספה ואינה נעזרת בהשלמות בדיוניות או בניתוחים פסיכולוגיים דמיוניים, ומחויבת רק לאמת שיש לה עדים ומרואיינים.

לעומת הסוד של פזית, שנשמר, מי שנחשפת היא דווקא המחברת, ולרגעים נדמה שהספר נכתב לא רק כדי לשחזר את חיי פזית אלא כדי לפרוש את סיפורה של המספרת. הספר הוא אם כן ביוגרפיה של פזית, או בשמה המקורי סילביה, בטרם עלתה לארץ ולפני שהמורה רבקה מכיתה ד' עברתה לה את שמה; ומעין אוטוביוגרפיה של יעל, בת הקיבוץ שהגשימה חלום ועברה לחיות בתל אביב.

באמצעות קטעים בגופן שונה שזורים בסיפור פזית, נאמן כותבת על עצמה, משלבת מחשבות, תחושות וזיכרונות: על העבודות השונות בעיתונות והוצאה לאור, מארכיון "חדשות", שכתוב, עריכה והגהה ועד לקריירה מצליחה כסופרת; ועל חוויותיה של עוזבת הקיבוץ בשנותיה הראשונות בעיר הגדולה. והמגורים בדירות השכורות ששימשו גם כמחסני הרהיטים של בעליהן: "אי אפשר היה לנקות באמת מהפיה, מהאבק, מהזקנה, מחרדת השואה... אבל לאבק ולפיה היה גם טעם של חירות, כי הכיעור בכל

וסגורה, אבל יש כאן אמירה כלשהי על המציאות הישראלית, או והיום.

ניצולי השואה

מאפיין נוסף שמשותף לנאמן ולפזית פיין הוא ששתייהן בנות להורים ניצולי שואה. ב"כתובת אש" היא סיפרה על ניסיון ההתאבדות של אמה ניצולת השואה. אצל פזית היה זה אביה שהתאבד. "זה לא כמו היום", כותבת נאמן, "ההורים באותם ימים... רבים מהם יצאו מקברי ענק. נהד שחור עבר בינינו לבינם...". ובגלל המורשת האשכנזית וההשתייכות ל"דור השני של הניצולים" אנחנו זוכים בספר לעדויות מכלי ראשון על הילדות במשפחות כאלה. דווקא הסגנון הענייני, הלא־דגשני, של הכתיבה מבהיר יפה לכל מי שאינו שייך לקבוצה או לדור הזה מה המשמעות של היות "דור שני".

בשכונת ילדותה של פזית בחולון הרוב היו ניצולי שואה ובלילות נשמעו זעקות. "פזית היתה בת יחידה להורים שורדי שואה. זה היה בית סגור, חשוך וקר... כשאביה היה יוצא לעבודה, אמו שלה היתה עומדת ליד החלון ומחכה, ממתנה לבואו שמא לא יגיע. ככה הייתה מעבירה את הימים, בחרדה ובחשש שהוא לא יחזור. והיא ממתנה לו ולא פנויה לבת שלה...". גם יעל נאמן שמעה את הזעקות, והפעם בתל אביב, בשנותיה הראשונות שם: "בכל דירה שגרת בה בתל אביב היו שכן או שכנה משוגעים. או כואבים. וכלב מיילל ונובח שנבעל באחת הדירות. לפעמים זה בקע מן הרחוב. לפעמים מדירה אחרת... אף פעם לא היה ברור מאיפה בוקעת הזעקה... בקיבוץ כולם מכירים את כולם, פיזית ושמיית. אין אנשים זרים, אין כלבים זרים... בקיבוץ לכל צעקה ושיגעון היה שם. בעיר זה היה אלמוני...".

"היה היתה" הוא ספר זיכרון ל"אשה שאין דומה לה", שהכתיבה עליה מזמנת למחברת אמצעי לניקוי המשקעים בנפשה היא. משום כך ה"יחסים" בינה לבין פזית מסובכים וקשים. היא מעידה שהכתיבה על פזית הייתה "זוועה מתמשכת אבל גם אושר מוזר... היא היתה מבפנים... נתנה טעם וצורה למה שתמיד הרגשתי כלפי הכתיבה. שהכתיבה לא רק שהיא לא מרפאה ולא מנחמת אלא... היא כמו מחלה... שרק מחריפה... כי הדברים הנכתבים נחצבים מאותה מחצבה פנימית שהולכת ומעמיקה... נפערת מפצע לתהום...".

האינטנסיביות וה"אושר המוזר" עוברים מן הדף אל הקורא. וזה, לצד השאלות שנתרו בלתי פתורות, הוא סוד הכוח והמשיכה של הספר. ●

היה היתה

יעל נאמן

אחוזת בית, 2018,

255 עמ'

עורך שמואל פאוסט

דירה היה שונה. בקיבוץ הדירות היו זהות...". וככל שמתקדמים בספר כן נעשה הדמיון בין הכותבת והנכתבת ברור יותר. כמו הסגירות של פזית, גם ליעל קשה להחזין את עצמה: להתקשר בטלפון אל זרים, לראיין אותם, להתנהל בעולם. למצוא את דרכה במקום של זרים, שאין בו מהות והגנה של קולקטיב. נאמן ממשיכה כאן את התיאורים בספרה "כתובת אש", על אודות הקושי הנפשי העצום שגורמת לעוזבי הקיבוץ היציאה מהחממה הקולקטיבית אל הברידות, האנונימיות והעדר ההגנה בעיר הגדולה.

הברנז'ה התל אביבית

התהליך הנפשי שמגיע את עוזבי הקיבוץ לברוח לתל אביב, וההתגודדות שלהם יחד בחיפוש אחר החום הקולקטיבי האבוד, שוכפל בחייה של פזית: היא שנאה את חולון שכולה "חטטנים, רכלנים". שנאה את הפרובינציה והפרובינציאליות וחיפשה את "תל אביב – העיר הגדולה, הפתוחה, המשוחררת". אך כשהגיעה לתל אביב נבהלה מהברידות ודבקה ביתר שאת בכועה החברתית שלה שכמעט לא השתנתה לאורך כל חייה, וכמו חברת הילדים בקיבוץ שמחליפה את בית ההורים, כך הבועה של פזית החליפה את ההורים המתפקדים בקושי וסיפקה לה ולרבים מחבריה תמיכה, הגנה וביטחון.

וכמו חברות עוזבי הקיבוץ, גם המעגל החברתי של פזית נותר סלקטיבי וחד ממדי כמעט לחלוטין: אשכנזים (רובם ממוצא פולני), דוד שני לניצולי שואה. חלקם נולדו בארץ מיד אחרי העלייה, אחרים נולדו בדרך, במחנות העקורים או בפולין, לפני שהשלטון הקומוניסטי סילק את שארית הפליטה לישראל ב-1960-1966, במה שנקרא "עליית גומולקה", על שם השליט שנפטר מהיהודים תמורת תשלום נאות, או בלשון דיפלומטית "הסכם כלכלי" עם מדינת ישראל.

מהיכרות עם השמות, אין בין חבריה של פזית אחד שהוא מחוץ למעגל הזה – ימני או דתי, שלא לדבר על חרדי או מזרחי (למעט מרים ככסה). אמנם פזית הייתה לכאורה חריגה, לא שייכת ל"ברנז'ה", "זרה לנוף של עיתון 'חדשות' הצעיר והמגניב. היא הייתה עבת בשר, לא אופנתית, עם אותה חולצת טי ירוקה מרובבת... תמיד אפופה עשן סיגריות, שיניים משחירות לא מטופלות", ובכל זאת, אלה היו חבריה ואליהם היא השתייכה.

אבל משהו כנראה מציק גם לנאמן ברשימת השמות הזאת, והיא מנסה להסביר: "...אפשר להגיד שבמקרה פזית הכירה אנשים מיוחדים ומעניינים... אבל זה יהיה מגוחך לקרוא לזה מקרה. ובה בעת, לקרוא לזה גורל יהיה מגוחך וגם להתעלם מזה יהיה מגוחך... מפתח השמות הוא לכאורה סיפור נפרד או מקביל, אבל הוא גם קשור וקושר את הסיפור...". אינני יודעת מה המשמעות של המשפטים החמקמקים האלה ואיך קרה שככל החברים נוצקו מאותו דפוס ומחברים באותה "ברנז'ה" אליטיסטית